

TURAN
UNIVERSITY

Қазақстан Республикасының
білім және ғылым министрлігі

**«ТУРАН»
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ
Ғылыми журнал**

**ВЕСТНИК УНИВЕРСИТЕТА
«ТУРАН»
Научный журнал**

**№ 2 (90)
2021
Алматы**

Свидетельство № 9394-Ж от 22 июля 2008 г.
Министерство культуры и информации Республики Казахстан
Комитет информации и архивов

Собственник: учреждение
«Университет «Туран»

Выходит с января 1999 г.
один раз в квартал

НАУЧНО-РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

1. Алшанов Р.А. - ректор университета «Туран», д.э.н., профессор, академик Международной инженерной академии, вице-президент Национальной инженерной академии РК, президент Академии экономических наук Казахстана (**председатель совета**)
2. Нурмуханова Г.Ж. - проректор по стратегическому развитию, науке и инновациям университета «Туран», д.э.н., профессор (**зам. председателя совета**)
3. Алиев У.Ж. - вице-президент корпорации «Туран», д.э.н., профессор
4. Александрова А.Ю. - профессор Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова (РФ), д.г.н.
5. Акимжанов Т.К. - директор Научно-исследовательского института права, д.ю.н., профессор
6. Арупов А.А. - директор Института мировой экономики и международных отношений, д.э.н., профессор, академик МАИ
7. Аханов С.А. - почетный председатель Совета Ассоциации финансистов Казахстана, д.э.н., профессор университета «Туран»
8. Абдиев К.С. - директор Научно-исследовательского института информатизации образования университета «Туран», д.п.н., профессор университета «Туран»
9. Баишев Ж.Н. - председатель Суда Евразийского экономического союза, к.ю.н., профессор университета «Туран»
10. Гизе Р. - Университет прикладных наук Циттау-Герлиц (Германия), член университетского надзорного совета Hochschulrat, д.э.н., профессор
11. Дан Джим - Государственный Пенсильванский университет (США), PhD, профессор
12. Джапаров Б.А. - генеральный директор Ассоциации пользователей научно-образовательной компьютерной сети Казахстана «КазРЕНА», д.т.н., профессор
13. Зоркальцев В.И. - Институт систем энергетики им. Л.А. Мелентьева СО РАН (РФ), д.т.н., профессор
14. Ержанов М.С. - сопредседатель Форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии, д.э.н., профессор
15. Калимолдаев М.Н. - директор Института проблем информатики и управления МОН РК, д.ф.-м.н., профессор
16. Козлов В.В. - профессор Ярославского государственного университета им. П.Г. Демидова (РФ), д.психол.н.
17. Мукамбаева Г.А. - Кыргызский национальный университет им. Ж. Баласагына, д.ю.н., профессор
18. Петров П.С. - Великотырновский университет (Болгария), PhD
19. Попков В.К. - профессор кафедры сетевых информационных технологий Новосибирского государственного технического университета (РФ), д.ф.-м.н.
20. Тазабеков К.А. - президент Казахстанской ассоциации маркетинга, профессор университета «Туран»

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

1. Алшанов Р.А. - **главный редактор**, ректор университета «Туран»
2. Нурмуханова Г.Ж. - **зам. главного редактора**, проректор по стратегическому развитию, науке и инновациям университета «Туран»
3. Алиев У.Ж. - вице-президент корпорации «Туран»
4. Тазабеков К.А. - первый проректор университета «Туран»
5. Тусупова Л.А. - проректор по академической деятельности, д.э.н., профессор университета «Туран»
6. Таяуова Г.Ж. - проректор по внешним связям и докторантуре, PhD
7. Акимжанов Т.К. - директор Научно-исследовательского института права, д.ю.н., профессор
8. Абдиев К.С. - директор Научно-исследовательского института информатизации образования университета «Туран»
9. Бычкова С.Ф. - депутат Мажилиса Парламента РК, д.ю.н., профессор университета «Туран»
10. Биктеубаева А.С. - зав. кафедрой учета и аудита, к.э.н.
11. Бузело А.С. - зав. кафедрой журналистики и переводческого дела, к.филол.н.
12. Вуколов В.Н. - директор Научно-исследовательского института туризма университета «Туран», д.п.н., профессор
13. Дадабаева Д.М. - зав. кафедрой мировой и национальной экономики, к.э.н.
14. Жаппар К.З. - **редактор**, руководитель редакционно-издательского отдела, к.ф.н., PhD
15. Ералина Э.М. - зав. кафедрой менеджмента, PhD
16. Ерубаяева Г.К. - зав. кафедрой туризма и сервиса, к.б.н.
17. Ескендинова Д.М. - зав. кафедрой информационных технологий, к.т.н.
18. Касымжанова А.А. - декан гуманитарно-юридического факультета, к.психол.н.
19. Куандыкова Д.Р. - декан факультета «Академия кино и телевидения», к.т.н.
20. Разакова Д.И. - декан экономического факультета, к.э.н., PhD
21. Селезнёва И.В. - зав. кафедрой финансов, д.э.н., профессор
22. Төлен Ж.М. - зав. кафедрой регионоведения и международных отношений, PhD
23. Чакеева К.С. - зав. кафедрой маркетинга и логистики, к.т.н.

Университету «Туран» принадлежат исключительные права на перепечатку отдельных материалов, издание и коммерческое использование журнала

© Университет «Туран», 2021

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитетінің
2008 ж. 22 шілдедегі № 9394-Ж куәлігі

Меншіктенуші: «Тұран»
Университеті» мекемесі

1999 ж. қаңтарынан бастап
тоқсанына бір рет шығады

ҒЫЛЫМИ-РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

1. Алшанов Р.А. - «Тұран» университетінің ректоры, э.ғ.д., профессор, Халықаралық инженерлік академияның академигі, ҚР Ұлттық инженерлік академияның вице-президенті, Қазақстанның экономикалық ғылымдар академиясының президенті
(кеңес төрағасы)
2. Нурмуханова Г.Ж. - «Тұран» университетінің стратегиялық даму, ғылым және инновациялар жөніндегі проректоры, э.ғ.д., профессор **(кеңес төрағасының орынбасары)**
3. Алиев У.Ж. - «Тұран» корпорациясының вице-президенті, э.ғ.д., профессор
4. Александрова А.Ю. - М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің профессоры (РФ), г.ғ.д.
5. Акимжанов Т.К. - Құқық ғылыми-зерттеу институтының директоры, з.ғ.д., профессор
6. Арупов А.А. - Әлемдік экономика және халықаралық қатынастар институтының директоры, э.ғ.д., профессор, ХАА академигі
7. Аханов С.А. - Қазақстан қаржыгерлері қауымдастығы кеңесінің құрметті төрағасы, э.ғ.д., «Тұран» университетінің профессоры
8. Абдиев К.С. - «Тұран» университетінің білім беруді ақпараттандыру ғылыми-зерттеу институтының директоры, п.ғ.д., «Тұран» университетінің профессоры
9. Баишев Ж.Н. - Еуразиялық экономикалық одақ соты төрағасы, з.ғ.к., «Тұран» университетінің профессоры
10. Гизе Р. - Циттау-Герлицт қолданбалы ғылымдар институты (Германия), Hochschulrat университеттік қадағалау кеңесінің мүшесі, э.ғ.д., профессор
11. Дан Джим - Пенсильвания мемлекеттік университеті (АҚШ), PhD, профессор
12. Джапаров Б.А. - «КазРЕНА» Қазақстанның ғылыми-білім беру компьютерлік желісін пайдаланушылар қауымдастығының бас директоры, т.ғ.д., профессор
13. Зоркальцев В.И. - Л.А. Мелентьев атындағы энергетикалық жүйе институты СБ РФА (РФ), т.ғ.д., профессор
14. Ержанов М.С. - Орталық Азия елдері бухгалтерлері мен аудиторлары форумының қосарлас төрағасы, э.ғ.д., профессор
15. Калимолдаев М.Н. - ҚР БҒМ информатика және басқару мәселелері институтының директоры, ф.-м.ғ.д., профессор
16. Козлов В.В. - П.Г. Демидов атындағы Ярославль мемлекеттік университетінің профессоры (РФ), психол.ғ.к.
17. Мукамбаева Г.А. - Ж. Баласағұн атындағы Қырғыз ұлттық университеті, з.ғ.д., профессор
18. Петров П.С. - Великотырнов университеті (Болгария), PhD
19. Попков В.К. - Новосибирск мемлекеттік техникалық университетінің желілік ақпараттық технологиялар кафедрасының профессоры (РФ), ф.-м.ғ.д.
20. Тазабеков К.А. - Қазақстан маркетинг қауымдастығының президенті, «Тұран» университетінің профессоры

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

1. Алшанов Р.А. - **бас редактор**, «Тұран» университетінің ректоры
2. Нурмуханова Г.Ж. - **бас редактордың орынбасары**, «Тұран» университетінің стратегиялық даму, ғылым және инновациялар жөніндегі проректоры
3. Алиев У.Ж. - «Тұран» корпорациясының вице-президенті
4. Тазабеков К.А. - «Тұран» университетінің бірінші проректоры
5. Тусупова Л.А. - академиялық қызмет жөніндегі проректор, э.ғ.д., «Тұран» университетінің профессоры
6. Таяуова Г.Ж. - сыртқы байланыс және докторантура жөніндегі проректор, PhD
7. Акимжанов Т.К. - құқық ғылыми-зерттеу институтының директоры, з.ғ.д., профессор
8. Абдиев К.С. - «Тұран» университетінің білім беруді ақпараттандыру ғылыми-зерттеу институтының директоры
9. Бычкова С.Ф. - ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты, з.ғ.д., «Тұран» университетінің профессоры
10. Биктеубаева А.С. - есеп және аудит кафедрасының меңг., э.ғ.к.
11. Бузело А.С. - журналистика және аударма ісі кафедрасының меңг., филол.ғ.к.
12. Вуколов В.Н. - «Тұран» университетінің Туризм ғылыми-зерттеу институтының директоры, п.ғ.д., профессор
13. Дадабаева Д.М. - әлемдік және ұлттық экономика кафедрасының меңг., э.ғ.к.
14. Жаппар К.З. - **редактор**, редакциялық-баспа бөлімінің басшысы, ф.ғ.к., PhD
15. Ералина Э.М. - менеджмент кафедрасының меңг., PhD
16. Ерубаева Г.К. - туризм және сервис кафедрасының меңг., б.ғ.к.
17. Ескендірова Д.М. - ақпараттық технологиялар кафедрасының меңгерушісі, т.ғ.к.
18. Касымжанова А.А. - гуманитарлық-заң факультетінің деканы, психол.ғ.к.
19. Куандықова Д.Р. - «Кино және теледидар академиясы» факультетінің деканы, т.ғ.к.
20. Разақова Д.И. - экономика факультетінің деканы, э.ғ.к., PhD
21. Селезнёва И.В. - қаржы кафедрасының меңг., э.ғ.д., профессор
22. Төлен Ж.М. - аймақтану және халықаралық қатынастар кафедрасының меңг., PhD
23. Чакеева К.С. - маркетинг және логистика кафедрасының меңг., т.ғ.к.

«Тұран» университетінің жеке материалдарды қайта басуға, журналды басып шығаруға және коммерциялық пайдалануға айрықша құқығы бар

© «Тұран» университеті, 2021

Certificate № 9394-Zh from July 22, 2008
Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan
Committee for Information and Archives

Owner: Establishment
Turan University

Issued from January 1999
once in quarter

SCIENTIFIC AND EDITORIAL BOARD

1. **Alshanov R.A.** - rector of Turan University, doctor of economic sciences, professor, academician of the International Engineering Academy, vice-president of the National Engineering Academy of the Republic of Kazakhstan, president of the Academy of Economic Sciences of Kazakhstan (**chairman**)
2. **Nurmukhanova G.Zh.** - vice-rector for Strategic Development, Science and Innovation of Turan University, doctor of economic sciences, professor (**chairman deputy**)
3. **Aliev U.Z.** - vice-president of Turan Corporation, doctor of economic sciences, professor
4. **Alexandrova A.U.** - professor of Lomonosov Moscow State University (Russia), doctor of geographical sciences
5. **Akimzhanov T.K.** - director of the Research Institute of Law, doctor of judicial sciences, professor
6. **Arupov A.A.** - director of the Institute of World Economy and International Relations, doctor of economic sciences, professor, Academician of the MAI
7. **Akhanov S.A.** - honorary chairman of the Council of the Association of Financiers of Kazakhstan, doctor of economic sciences, professor of Turan University
8. **Abdiyev K.S.** - director of the Research Institute of Informatization of Education of Turan University, doctor of pedagogical sciences, professor of Turan University
9. **Baishev Zh.N.** - chairman of the Court of the Eurasian Economic Union, candidate of judicial sciences, professor of Turan University
10. **Gize R.** - University of Applied Sciences Zittau-Gerlitz (Germany), Member of the University Supervisory Board Hochschulrat, doctor of economic sciences, professor
11. **Dan Jim** - State University of Pennsylvania (USA), PhD, professor
12. **Dzhaparov B.A.** - general director of the Association of Users of the scientific and educational computer network of Kazakhstan "KazRENA", doctor of technical sciences, professor
13. **Zorkaltsev V.I.** - Melentev Energy Systems Institute SB RAS (Russia), doctor of technical sciences, professor
14. **Yerzhanov M.S.** - co-chairman of the Forum of Accountants and Auditors of Central Asia, doctor of economic sciences, professor
15. **Kalimoldaev M.N.** - director of the Institute of Problems of Informatics and Management of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, doctor of physical and mathematical sciences, professor
16. **Kozlov V.V.** - professor of Demidov Yaroslavl State University (Russia), doctor of psychological sciences
17. **Mukambaeva G.A.** - Balasagyn Kyrgyz National University, doctor of judicial sciences, professor
18. **Petrov P.S.** - Velikotyrnovsky University (Bulgaria), PhD
19. **Popkov V.K.** - professor of the department of Network Information Technologies of the Novosibirsk State Technical University (Russia), doctor of physical and mathematical sciences
20. **Tazabekov K.A.** - president of the Kazakhstan Association of Marketing, professor of Turan University

EDITORIAL BOARD

1. **Alshanov R.A.** - **editor-in-chief**, rector of Turan University
2. **Nurmukhanova G.Zh.** - **deputy of the editor-in-chief**, vice-rector for Strategic Development, Science and Innovation of Turan University
3. **Aliev U.Z.** - vice-president of Turan Corporation
4. **Tazabekov K.A.** - first vice-rector of Turan University
5. **Tussupova L.A.** - vice-rector for academic affairs, doctor of economic sciences, professor of Turan University
6. **Tuyaova G.Zh.** - vice-rector for external affairs and doctoral studies, PhD
7. **Akimzhanov T.K.** - director of the Research Institute of Law, doctor of judicial sciences, professor
8. **Abdiyev K.S.** - director of the Research Institute of Informatization of Education of Turan University
9. **Bychkova S.F.** - deputy of the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, doctor of judicial sciences, professor of Turan University
10. **Bikteubaeva A.S.** - head of the department of accounting and audit, candidate of economic sciences
11. **Buzelo A.S.** - head of the department of journalism and translation, candidate of philological sciences.
12. **Vukolov V.N.** - director of the Research Institute of Tourism of Turan University, doctor of pedagogical sciences, professor
13. **Dadabaeva D.M.** - head of the department of world and national economy, candidate of economic sciences.
14. **Zhappar K.Z.** - **editor**, head of the editorial and publishing department, candidate of philological sciences, PhD
15. **Yeralina E.M.** - head of the department of management, PhD
16. **Yerubaeva G.K.** - head of the department of tourism and service, candidate of biological sciences
17. **Yeskendirowa D.M.** - head of the department of information technology, candidate of technical sciences
18. **Kasymzhanova A.A.** - dean of the faculty of humanities and law, candidate of psychological sciences
19. **Kuandykova D.R.** - dean of the faculty "Academy of cinema and television", candidate of technical sciences.
20. **Razakova D.I.** - dean of the faculty of economics, candidate of economic sciences, PhD
21. **Selezneva I.V.** - head of the department of finance, doctor of economic sciences, professor
22. **Tolen Zh. M.** - head of the department of regional studies and international relations, PhD
23. **Chakeeva K.S.** - head of the department of marketing and logistics, candidate of technical sciences

Turan University owns the exclusive rights to reprint
certain materials, publish and use the journal commercially

© Turan University, 2021

В НОМЕРЕ

1 ЭКОНОМИКА: ИСТОРИЯ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА

Тургаева А.А., Бейсенгалиев Б.Т., Нургалиева Ж.Е., Саймагамбетова Г.А. Оценка производственных и финансовых показателей АО «НК «КТЖ» как основы стратегического развития транспортно-логистической инфраструктуры в Республике Казахстан	11
Джумадилдаева Ж.Б., Мухияева Д.М., Беккулиева Б.М., Коновалова А.Ю. Развитие цифровизации в системе управления логистическим комплексом.....	22
Шакеев С.С., Невматулина К.А., Байбосынов С.Б. Тенденции развития особых экономических зон Республики Казахстан	30
Епанчинцева С.Э., Ашимова Ж.Р., Джумашева С.М. Организационно-экономический механизм развития текстильного кластера в Республике Казахстан	37
Калиакпарова Г.Ш., Гриднева Е.Е., Калманова Н.М. Конкурентоспособность промышленных предприятий Республики Казахстан в условиях пандемии.....	45
Жапарова Р.Е., Жунусова А.А., Курманкулова Н.Ж., Коновалова А.Ю. Особенности развития легкой промышленности в зарубежных странах.....	54
Конырбеков М.Ж., Кетебаев И., Имашев А.Б., Абаева Г.И. Мировой опыт применения маркетинговых стратегий.....	64
Рахметулина Ж.Б., Кулмаганбетова А.С. Организация информационной системы инновационного потенциала предприятий	73
Сыздықова А.О., Азретбергенова Г.Ж., Ыдырыс С.С. Влияние инновационного развития и научно-исследовательской деятельности на рост экономики Казахстана.....	81
Абилгазиева Ж.Е., Дүйсембекова Г.Р., Рамашова А.Н., Оразбаева А.Б. Становление и развитие государственной политики Республики Казахстан в области обеспечения гендерного равенства	88
Сабирова Р.К., Мусаева А.А., Тажиденова А.Р. Проблема трудовой миграции молодежи в Казахстане	95
Иманбай И.Ә., Каленова С.А., Оразалинова М.Н. Методика оценки эффективности развития малого и среднего бизнеса Казахстана.....	105
Тлеубердиева С.С., Молдашева А.Б., Алтысбаева А.К., Олейник Л.В. Экономические механизмы роста сельскохозяйственной продукции	114
Тузубекова М.К., Таракбаева Р.Е., Оспанова Э.О., Ли А.Н. Производственные мощности пищевой промышленности Казахстана.....	121
Адамбекова А.А., Адамбеков Н.Т. Эмиссионные возможности казахстанского фондового рынка: упущенные выгоды	128
Жолаева М.А., Аманова Г.Д., Акимова Б.Ж., Ли Чон Ку Совершенствование деятельности ревизионной комиссии в системе государственного аудита в Республике Казахстан	141
Турекулова Д.М., Бермухамедова Д.Б., Жамкеева М.К., Петрова М. Анализ системы финансового планирования в компании (на примере АО «НК «Қазақстан Темір Жолы»).....	149
Нургалиева Р.Н., Верига Ю.А., Коба Е.В. Пропорциональный метод в условиях раздельного учета объектов налогообложения.....	160

2 ТУРИЗМ: МИРОВОЙ ОПЫТ

<i>Тлеубердинова А.Т., Кулик В.Б., Кулик К.В.</i> Экологический туризм как фактор развития сельских территорий Республики Казахстан.....	167
<i>Файзуллина Г.Ш., Кубашева Е.И.</i> Коммуникационный аспект деятельности музеев (опыт и инновации музеев Флоренции)	175

3 ТРИБУНА МОЛОДОГО ИССЛЕДОВАТЕЛЯ

<i>Омир А.</i> Финансовые инструменты – движущая сила рынка капитала	184
<i>Сергалиева Р.Т., Бугубаева Р.О., Талимова Л.А.</i> Компетентностный подход в профессиональном развитии государственных служащих	191
<i>Орумбаев Т.А., Кегенбеков Ж.К.</i> Использование «интернета вещей» в системе общественного транспорта	199

4 ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ: МЕТОДОЛОГИЯ, ТЕОРИЯ, ТЕХНОЛОГИЯ

<i>Хасенова Л.А., Нурмагамбетов А.А., Уранхаева Г.Т.</i> Трудоустройство выпускников вузов, участвовавших в программах внешней академической мобильности.....	208
<i>Искакова А.Б., Нурмуханова Г.Ж., Роланд Гизе.</i> Сравнительная оценка эффективности организационно-экономического механизма управления процессами интеграции в вузах	216
<i>Аширбекова Д.А., Нурмуханова Г.Ж.</i> Влияние пандемии коронавируса на финансовые механизмы вузов Казахстана.....	224

НӨМІРДЕ

1 ЭКОНОМИКА: ТАРИХ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА

Торғаева А.А., Бейсенғалиев Б.Т., Нурғалиева Ж.Е., Саймағамбетова Г.А. Қазақстан Республикасында көліктік-логистикалық инфрақұрылымның стратегиялық дамуының негізі ретінде «ҚТЖ» ҰК» АҚ-ның өндірістік және қаржылық көрсеткіштерін бағалау	11
Джумадилдаева Ж.Б., Мухияева Д.М., Беккулиева Б.М., Коновалова А.Ю. Логистикалық кешенді басқару жүйесінде цифрландыруды дамыту	22
Шакеев С.С., Невматулина К.А., Байбосынов С.Б. Даму тенденциялары Қазақстан Республикасының арнайы экономикалық зоналары	30
Епанчинцева С.Э., Ашимова Ж.Р., Джумашева С.М. Қазақстан Республикасында тоқыма кластерді дамытудың ұйымдастыру-экономикалық тетігі	37
Калиакпарова Г.Ш., Гриднева Е.Е., Калманова Н.М. Қазақстан Республикасы өнеркәсіптік кәсіпорындарының пандемия жағдайындағы бәсекеге қабілеттілігі	45
Жапарова Р.Е., Жүнісова А.А., Н.Ж. Құрманқұлова, Коновалова А.Ю. Шет елдерде жеңіл өнеркәсіптің даму ерекшеліктері	54
Қоңырбеков М.Ж., Кетебаев И., Имашев А.Б., Абаева Г.И. Маркетингтік стратегияларды қолданудың әлемдік тәжірибесі	64
Рахметулина Ж.Б., Құлмағанбетова А.С. Кәсіпорындардың инновациялық әлеуетінің ақпараттық жүйесін ұйымдастыру	73
Сыздықова А.О., Азретбергенова Г.Ж., Ыдырыс С.С. Қазақстан экономикасының өсуіне инновациялық даму мен ғылыми-зерттеу қызметінің әсері	81
Абилгазиева Ж.Е., Дуйсембекова Г.Р., Рамашова А.Н., Оразбаева А.Б. Қазақстан Республикасында гендерлік теңдікті қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік саясаттың қалыптасуы мен дамуы	88
Сабирова Р.К., Мусаева А.А., Тажиденова А.Р. Қазақстанда жастар еңбек көші-қоны мәселесі	95
Иманбай И.Ә., Каленова С.А., Оразалинова М.Н. Қазақстанның шағын және орта бизнесі дамуының тиімділігін бағалау әдістемесі	105
Тлеубердиева С.С., Молдашева А.Б., Алпысбаева А.К., Олейник Л.В. Ауыл шаруашылық өнімдерінің өсімінің экономикалық тетіктері	114
Тузубекова М.К., Таракбаева Р.Е., Оспанова Э.О., Ли А.Н. Қазақстанның тамақ өнеркәсібінің өндірістік қуаты	121
Адамбекова А.А., Адамбеков Н.Т. Қазақстандық қор нарығының эмиссиялық мүмкіндіктері: жіберіп алған пайдалар	128
Жолаева М.А., Аманова Г.Д., Акимова Б.Ж., Ли Чон Ку Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік аудит жүйесіндегі тексеру комиссиясының қызметін жетілдіру	141
Туреқұлова Д.М., Бермұхамедова Д.Б., Жамкеева М.К., Петрова М. Компанияның қаржылық жоспарлау жүйесін талдау («Қазақстан темір жолы» ҰК» АҚ мысалында)	149
Нурғалиева Р.Н., Верига Ю.А., Коба Е.В. Салық салу объектілерін есептеу шарттары бойынша пропорционалдық әдіс	160

2 ТУРИЗМ: ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕ

<i>Тлеубердинова А.Т., Кулик В.Б., Кулик К.В.</i> Экологиялық туризм Қазақстан Республикасының ауыл аймақтарының дамуының факторы ретінде.....	167
<i>Файзуллина Г.Ш., Кубашева Е.И.</i> Мұражай қызметінің коммуникациялық аспектісі (Флоренция мұражайларының тәжірибесі және инновациялары).....	175

3 ЖАС ЗЕРТТЕУШІНІҢ МІНБЕСІ

<i>Өмір А.</i> Қаржы құралдары – капитал нарығының қозғаушы күші.....	184
<i>Серғалиева Р.Т., Бұғыбаева Р.О., Талимова Л.А.</i> Мемлекеттік қызметшілердің кәсіби дамуындағы құзыреттілік тәсіл	191
<i>Орумбаев Т.А., Кегенбеков Ж.К.</i> «Интернет заттарын» қоғамдық көлік жүйесінде пайдалану	199

4 БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ: ӘДІСТЕМЕ, ТЕОРИЯ, ТЕХНОЛОГИЯ

<i>Хасенова Л.А., Нұрмағамбетов А.А., Уранхаева Г.Т.</i> Сыртқы академиялық ұтқырлық бағдарламаларына қатысқан ЖОО түлектерін жұмысқа орналастыру	208
<i>Искакова А.Б., Нурмуханова Г.Ж., Роланд Гизе.</i> Жоғары оқу орындарындағы интеграциялық процестерді басқарудың ұйымдастырушылық-экономикалық механизмінің тиімділігін салыстырмалы бағалау	216
<i>Аширбекова Д.А., Нурмуханова Г.Ж.</i> Коронавирус пандемиясының Қазақстан университеттерінің қаржылық механизмдеріне әсері.....	224

IN THE ISSUE

1 ECONOMY: HISTORY, THEORY, PRACTICE

<i>Turgaeva A.A., Beysengaliev B.T., Nurgaliyeva Zh.E., Saimagambetova G.A.</i> Assessment of industrial and financial indicators of JSC “NC “KTZ” as the basis of strategic development of transport and logistic infrastructure in the Republic of Kazakhstan	11
<i>Dzhumadildaeva Zh.B., Mukhiyeva D.M., Bekkuliyyeva B.M., Konovalova A.Yu.</i> Development of digitalization in the management system of a logistics complex.....	22
<i>Shakeyev S.S., Nevmatulina K.A., Baibossynov S.B.</i> Development tendencies of special economic zones of the Republic of Kazakhstan.....	30
<i>Yepanchintseva S.E., Ashimova Z.R., Jumasheva S.M.</i> Organization and economic mechanism of the textile cluster development in the Republic of Kazakhstan.....	37
<i>Kaliakparova G.Sh., Gridneva Y.E., Kalmanova N.M.</i> Competitiveness of plant facilities of Republic of Kazakhstan amidst pandemic	45
<i>Zhapparova R.E., Zhunusova A.A., Kurmankulova N.Zh., Konovalova A.Yu.</i> Features of the development of light industry in foreign countries	54
<i>Konyrbekov M.Zh., Ketebayev I., Imashev A.B., Abayeva G.I.</i> Global experience of applying marketing strategies.....	64
<i>Rakhmetulina ZH.B., Kulmaganbetova A.S.</i> Organization of the information system of innovative potential of enterprises.....	73
<i>Syzdykova A.O., Azretbergenova G.Zh., Ydyrys S.S.</i> Influence of innovative development and scientific research activities on the growth of Kazakhstan economy	81
<i>Abilgazyiyeva Zh.E., Duisembekova G.R., Ramashova A.N., Orazbayeva A.B.</i> Formation and development of the state policy of the Republic of Kazakhstan in the field of gender equality	88
<i>Sabirova R.K., Mussayeva A.A., Tazhidenova A.R.</i> Problem of labor migration of youth in Kazakhstan	95
<i>Imanbay I.A., Kalenova S.A., Orazalinova M.N.</i> Methodology for assessing the effectiveness of the development of small and medium-sized businesses in Kazakhstan.....	105
<i>Tleuberdiyeva S.S., Moldasheva A.B., Alpysbayeva A.K., Oleinik L.V.</i> Economic mechanisms of agricultural production growth	114
<i>Tuzubekova M.K., Tarakbaeva R.E., Ospanova E.O., Li A.N.</i> Production capacity of food industry in Kazakhstan	121
<i>Adambekova A.A., Adambekov N.T.</i> Issuing opportunities of the Kazakhstan stock market: unrealized gains.....	128
<i>Zholayeva M.A., Amanova G.D., Akimova B.Zh., Li Tchon Ku</i> Improving the activities of the audit commission in the state audit system in the Republic of Kazakhstan.....	141
<i>Turekulova D.M., Bermukhamedova G.B., Zhamkeyeva M.K., Petrova M.</i> Analysis of the financial planning system in the company (on the example of JSC “NC “Kazakhstan Temir Zholy”).....	149
<i>Nurgaliyeva R.N., Veriga Y.A., Koba E.V.</i> Proportional method under the conditions of separate accounting of objects of taxation.....	160

2 TOURISM: WORLD EXPERIENCE

<i>Tleuberdinova A.T., Kulik V.B., Kulik K.V.</i> Ecological tourism as a factor of rural region development of the Republic of Kazakhstan	167
<i>Fayzullina G.Sh., Kubasheva E.I.</i> Communication aspect of museum activities (Experience and innovation of museums of Florence)	175

3 PLATFORM OF YOUNG RESEARCHER

<i>Omira A.</i> Financial instruments-the driving force of the capital market.....	184
<i>Sergaliyeva R.T., Bugubayeva R.O., Talimova L.A.</i> Competence-based approach in the professional development of civil servants.....	191
<i>Orumbayev T.A., Kegenbekov Zh.K.</i> Use of the “Internet of things” in public transport system	199

4 EDUCATION AND TRAINING: METHODOLOGY, THEORY, TECHNOLOGY

<i>Khasenova L.A., Nurmagambetov A.A., Urankhaeva G.T.</i> Employment of university graduates participating in external academic mobility programs	208
<i>Iskakova A.B., Nurmukhanova G.Zh., Roland Gieze.</i> Comparative assessment of the effectiveness of the organizational and economic mechanism for managing integration processes in higher education institutions.....	216
<i>Ashirbekova D.A., Nurmukhanova G.Zh.</i> Influence of the coronavirus pandemic on the financial mechanisms of Kazakhstani universities	224

FTAXP 06.81.12
ӘОЖ 338.2

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-45-53>

Г.Ш. ҚАЛИАҚПАРОВА,^{1*}
PhD.

*e-mail: GK_2003@rambler.ru

Е.Е. ГРИДНЕВА,¹

Э.Ф.К., доцент.

e-mail: elengred@mail.ru

Н.М. КАЛМАНОВА,¹

экономика және бизнес магистрі.

e-mail: nabi241174@mail.ru

¹«Қайнар» академиясы,

Қазақстан, Алматы қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ӨНЕРКӘСІПТІК КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ПАНДЕМИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІ

Аңдатпа

Жұмыстың мақсаты дағдарыс жағдайында қазақстандық кәсіпорындардың даму тиімділігін арттыруға бағытталған нұсқауларды дайындау және кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігінің тұрақсыздандырушы факторларын анықтау болып табылады. Мақалада бақылау және салыстыру әдістері, нақтылау және аналогия әдістері қолданылды. Мақаланың негізін мақала авторларының қатысуымен жүргізген сараптамалық сауалнама құрайды. Жүргізілген зерттеу нәтижелері Қазақстан Республикасының өнеркәсіп өндірісінде салыстырмалы түрде қолайсыз экономикалық конъюнктура қалыптасқанын көрсетті. Барлық адамдар мен кәсіпорындардың жоспарларына үлкен өзгерістер енгізген COVID-19 пандемиясы әлемдік дағдарыс құбылысын тудырды. Жағдайды талдау көрсеткендей, бүкіл әлем халқы әлі есеңіреп қалпына келе алмай отырғанымен, экономиканың әрекет етіп отырған үлгісі өткенге кетуі керек. Дегенмен, бірте-бірте адамдар мен кәсіпорындар қазіргі жағдайды қайта қарастырып, одан шығудың жолын іздей бастайды. Сараптамалық сауалнама нәтижелері бойынша көптеген өнеркәсіптік кәсіпорындарда пандемия жағдайында іскерлік белсенділік деңгейінің, өтімділік көрсеткіштерінің, рентабельділік пен пайдасының төмендеуі байқалады. Тұрақсыздандыратын негізгі факторлар – өндірілетін өнімге деген сұраныстың төмен болуы, қаржылық ресурстардың тапшылығы, нарықтық бәсекелестіктің күшеюі, және макроэкономикалық жағдайдың белгісіздігі. Бұл зерттеу негізінен Қазақстан Республикасына қатысты бірқатар мәселелерді қамтығанына қарамастан, алынған мәліметтер басқа дамушы елдердің кәсіпорындарында экономикалық стратегияны әзірлеу кезінде белгілі қызығушылықты тудырады.

Тірек сөздер: COVID-19, пандемия, дағдарыс, экономикалық мәселелер, бәсекеге қабілеттілік, өнеркәсіптік кәсіпорындар, экономика.

Негізгі ережелер

Бәсекеге қабілеттілік ұғымы салыстырмалы түрде жас. Бастапқы ұғым-кәсіпорынның белгілі бір салалық нарықта бәсекеге түсу мүмкіндігі болып табылады, өнім және нәтижеге қол жеткізуге бағытталған функциялардың жиынтығы сияқты факторлар бәсекеге қабілеттіліктің негізі болып табылады. Кәсіпорын бәсекеге қабілетті өнім шығара алады, бірақ бәсекеге қабілетті бола алмайды.

Авторлардың пікірінше, өнеркәсіптік кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігі – бұл ресурстарды (капитал, персонал, технологиялар, ақпарат, инновациялар және т.б.) әрекет етіп жатқан нарықтық мүмкіндіктерді неғұрлым тиімді пайдалану мақсатында макро- және микро орта факторларының тұрақсыздандыратын әсеріне өндірістік жүйенің қарсы тұру қабілетін (бәсекеге қабілеттілік), сондай-ақ ағымдағы және болашақ кезеңдерде басқа да жарғылық міндеттерді орындауды көрсететін кешенді санат.

Коронавирустық пандемия жағдайында өнеркәсіптік кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігі кәсіпорындағы қолда бар ресурстардың және стратегияны іске асыру жөніндегі іс-шаралардың айналым қаражатының жеткіліктілігін қамтамасыз етудің тиісті стратегиясын іске асырудың есебінен сыртқы ортаның өзгеруіне байланысты болады.

Кіріспе

Әлемдік экономиканың өсуінің баяулауы экономикаға едәуір зиян келтіретін және болашағын едәуір нашарлататын және тұрақты даму мәселелерін шешуді күрделендіретін бірқатар қысқа және ұзақ мерзімді тәуекелдердің пайда болуына алып әкеледі. Импортқа тәуелділіктің жоғарылауын, сыртқы қарыздың жоғары деңгейін, айтарлықтай және ұзаққа созылған мемлекеттік бюджеттің тапшылығын сезінетін елдер теріс тәуекелді оқиғалар басталғанда әлсіз болып келеді.

Дүниежүзілік қаржылық дағдарыстардың салдарынан шиеленіскен тұрақсыз экономикалық жағдайлар, қатаң бәсекелестік шарттар ұлттық валютаның АҚШ долларына қатысты әлсіреуіне, сыртқы қарыздың өсуіне және Қазақстан Республикасына келетін шетелдік тікелей инвестициялардың таза ағынының қысқаруына алып келді. Осылайша, қазақстандық кәсіпорындардың қызметі жоғары белгісіздік деңгейімен сипатталады. Бұл кәсіпорындардың қауіпсіздігіне экономикалық қатерлер тудыратын сыртқы және ішкі ортаның көптеген факторларының болуымен байланысты [1].

Кәсіпорындардың қызметті басқаруды жетілдіруге және қаржылық әл-ауқаттың өсуіне үнемі қызығушылық білдіруі басқарудың және оның бәсекеге қабілеттілігінің жаңа әдістерін өзекті етеді. Кәсіпорынның экономикалық қауіпсіздігінің факторларын зерттеу кәсіпорынды басқаруды қолдау және жетілдіру үдерісіндегі өнімді қадам бола алады.

Қазіргі жағдайда кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін және өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, бәсекеге қабілетті нарықта өз позициясын сақтау қабілеті, дамуы анықталады, сонымен қатар кәсіпорындардың сыртқы және ішкі ортаның жағымсыз әсеріне қарсы тұру күші мен экономикалық әлеуеті сипатталады.

Бұл зерттеудің өзектілігі микро деңгейде басқарудың заманауи әдістері мен модельдерін енгізу қажеттілігімен байланысты.

Әдебиеттерді шолу

«Advanced Research in Law and Economics» журналында [1] жарияланған Қазақстан және Ресей авторларының (Кубаев К.Е., Байшоланова К.С., Сеитова Г.Т., Тарасова А. – Қазақстан және Мищенко О.А – Ресей), бірлесіп жазған мақаласы біздің республикамызда ауылшаруашылық өндірісінің тиімділігін арттыру мақсатында шағын және орта кәсіпорындарды мемлекеттік қолдау бойынша шаралар кешенін көрсетеді.

Мақалада «OECD Reviews of Risk Management Policies. Future Global Shocks» мақаласында ЭЫДҰ тәуекелдерді басқару саясатын қарастырады [2].

Қазіргі уақытта «өнеркәсіптік кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі» деген негізгі ұғымды анықтауға қатысты бірыңғай көзқарас болмағандықтан өнеркәсіптік кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі жүйесін түсінудің түрлі ыңғайлары әрекет етеді.

«Өнеркәсіптік кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі» ұғымын түсіндірудің әртүрлі тәсілдерін зерттеу [3–6] авторларға жоғарыда негізгі ережелерде жазылған осы ұғымның өзіндік анықтамасын беруге мүмкіндік берді. Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін басқару жүйесінің маңызды элементі бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз етудің мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізуді қамтамасыз ететін басқару тетігі болып табылады.

Өнеркәсіптік кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін басқару тетігінің негізгі мақсаты сыртқы орта өзгерген кезде әлеуеттің пайда болу деңгейін арттыру болып табылады, бұған стратегиялық іс-шаралардың айналым қаражатының жеткіліктілігін қамтамасыз етудің тиісті стратегиясын әзірлеу және іске асыру кезінде қолда бар ресурстарды (материалдық, қаржылық, зияткерлік) барынша пайдалану арқылы қол жеткізіледі.

Коронавирустың өнеркәсіптік кәсіпорындардың дамуына әсері туралы мәліметтер арнайы ақпарат көздерінен алынған [7–8].

Бұл зерттеудің гипотезасы қазіргі жағдайды дұрыс диагностикалау, тұрақсыздандыратын факторлар мен ықтимал қауіптерді анықтау кәсіпорындардың экономикалық қауіпсіздігін нығайтуға ықпал етеді.

Материалдар мен әдістер

Мақаланы жазу кезінде эмпирикалық әдістер қолданылды: бақылау, сауалнама жүргізу, өлшеу, салыстыру, сонымен қатар сараптамалық-теориялық әдістер қолданылды. Зерттеу жүр-

гізу мақсатында химия, машина жасау, электр энергетикасы, металл өңдеу, тоқыма және тамақ салаларының орта және ірі өнеркәсіптік кәсіпорындарының жоғары буын менеджерлерінің қатарынан 30 тәуелсіз сарапшыға сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға кәсіпорын басшылары қатысты. Сараптамалық топтың барлық қатысушылары бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ету жүйесінде кәсіби білімге ие және басқару қызметінде кемінде 3 жыл тәжірибесі бар. Сауалнама 2020 жылдың қазан-қараша айларында жүргізілді. Сұхбат үшін барлығы 174 сауалнама жіберіліп, сарапшылардан 157 жауап алынды.

Нәтижелер

ЭЫДҰ қазіргі әлемнің дамуын тұрақсыздандыратын төрт «жаһандық дүмпуді» анықтады, бұл әлем халқының денсаулық көрсеткіштеріне және өнеркәсіптік кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігіне тікелей ықпал етеді. Оларға келесілер жатады: 1) вирустық эпидемиялар; 2) кибернетикалық қауіптер; 3) қаржылық дағдарыстар; 4) әлеуметтік-экономикалық толқулар [2].

Ірі көлемдегі эпидемиялардың ерекше қауіптілігі – COVID–19 коронавирустық инфекциясының таралуы, Қазақстанда алғашқы жағдай 2020 жылы 13 наурызда тіркелді [3]. 17 сәуірдегі жағдай бойынша расталған жағдайлардың саны 1480-ге жетті, оның 17-сі өліммен аяқталды [4]. Расталған жағдайлар зертханалық зерттеулердің санымен байланысты екенін ескеру керек, демек, аурудың нақты санының жоғары болуы алаңдаушылық туғызды. Қазақстанда төтенше жағдай жарияланды. Шағын және орта бизнесті (ШОБ) қолдау бойынша шаралар қабылдануда:

- ◆ негізгі қарыз сомаларын және Қазақстан Республикасының нарығында қалыптасқан қиын жағдайдың салдарынан қиыншылыққа тап болған ШОБ-қа берілген барлық несиелер бойынша сыйақы төлеуді тоқтата тұру;

- ◆ ШОБ-тің айналым қаражатын 1 жыл мерзімге 8% мөлшерлеменен 600 миллиард теңгеге жеңілдікпен несиелеу;

- ◆ салықтарды және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді айыппұлдар мен өсімақыларсыз 3 ай мерзімге кейінге қалдыру;

- ◆ жергілікті атқарушы органдарға және квазимемлекеттік сектор субъектілеріне тиесілі жылжымайтын мүлік нысандарын пайдаланатын ШОБ субъектілері үшін жалдау төлемдерін есептеуді 3 ай мерзімге тоқтата тұру.

Коронавирустық инфекция пандемиясының Қазақстан экономикасы үшін негізгі теріс салдарларын алдын ала талдау негізінде сарапшылар келесілерді көрсетеді (1-кесте):

1 кесте – Коронавирустық инфекцияның макроэкономикалық ықпалы

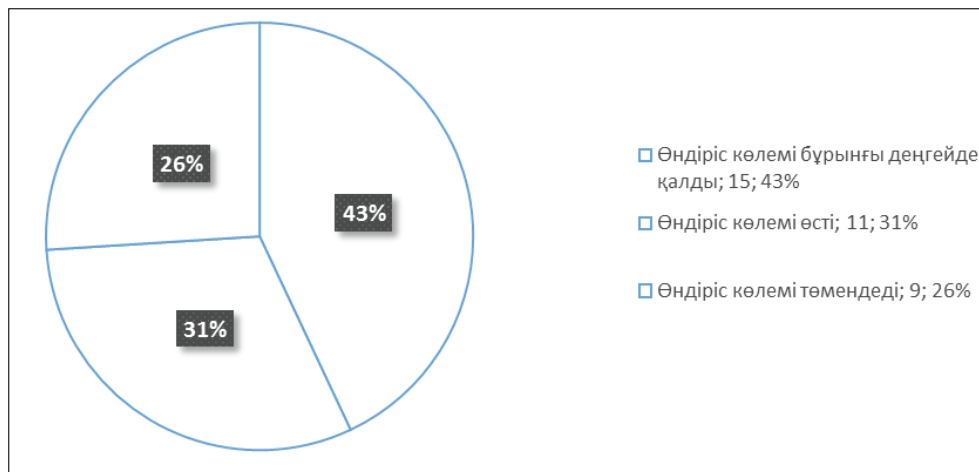
№	Коронавирустық инфекцияның макроэкономикалық ықпалы	%*	Дәреже
1	Тікелей шетелдік инвестициялардың кетуі, экономикалық өсім мен жұмыс орындарының азаюына алып келеді	90%	1
2	Бизнесте орын алған шығындар, салық түсімдерінің және кірістердің төмендеуіне алып келеді	85%	2–3
3	Өзін-өзі жұмыспен қамтыған жұмыскерлер үшін табыс және қаржы көзі болып табылатын қызмет көрсету секторы мен бөлшек сауда нарықтарында жұмыс істейтін микро және шағын кәсіпорындардың өндіріс көлемі азайды	85%	2–3
4	Ішкі сұраныс пен сыртқы сауданың қысқаруы, тауар импорты мен экспортынан түсетін түсімдердің азаюы	80%	4
5	Халықтың инфляциялық күтулерінің өсімі, шетел валютасына сұраныстың артуы және ұзақ мерзімді болашақта ұлттық валютаның девальвациясы, алтын-валюта резервтерінің азаюы	75%	5

Ескертпе – Сараптамалық сауалнама негізінде құрылған.

* – сарапшылардың ескертулерінің пайызы

Сарапшылар (сауалнамаға қатысқандардың 75%-ы) COVID–19 таралуына байланысты жағдайдың дамуын болжау күрделі деп есептейді, сондай-ақ Үкімет пен іс-жүзінде мекемелер енгізген карантиндік төтенше шаралар вирустың таралуын баяулатады.

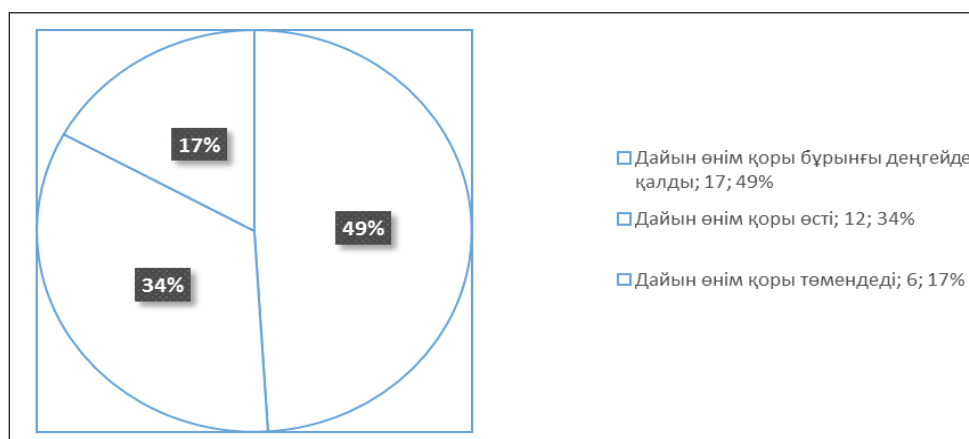
2020 жылдың тоғыз айының қорытындысы бойынша өнеркәсіп өнімі өндірісінің артқандығын атап өткен сарапшылар үлесі 31%-ды құрады (сауалнамаға қатысқан 11 адам). Респонденттердің 26%-ға жуығы (9 адам) кәсіпорында өндіріс көлемі 2019 жылмен салыстырғанда төмендегенін атап өтті. Сауалнамаға қатысқандардың шамамен 43%-ы 2019 жылдың осы кезеңімен салыстырғанда өнеркәсіптік өндіріс көлемінің өзгермегендігін атап өтті (1-сурет).

1 сурет – Қазақстан Республикасы кәсіпорындарындағы өндіріс көлемінің өзгерісін сараптамалық бағалау

Ескертпе – Сараптамалық сауалнаманың негізінде авторлармен құрастырылған.

Сараптамалық сауалнамаға сәйкес, Қазақстан Республикасының өнеркәсіптік кәсіпорындарында қоймалардағы дайын өнім қорының тұрақты жағдайы қалыптасқан. Респонденттердің 34%-дан астамы 2019 жылдың 1 қарашасындағы жағдай бойынша дайын өнім қорының өскендігін атап көрсетті және 17 сарапшы дайын өнім қорларының көлемі өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда өзгеріссіз қалды деп есептейді (2-сурет).

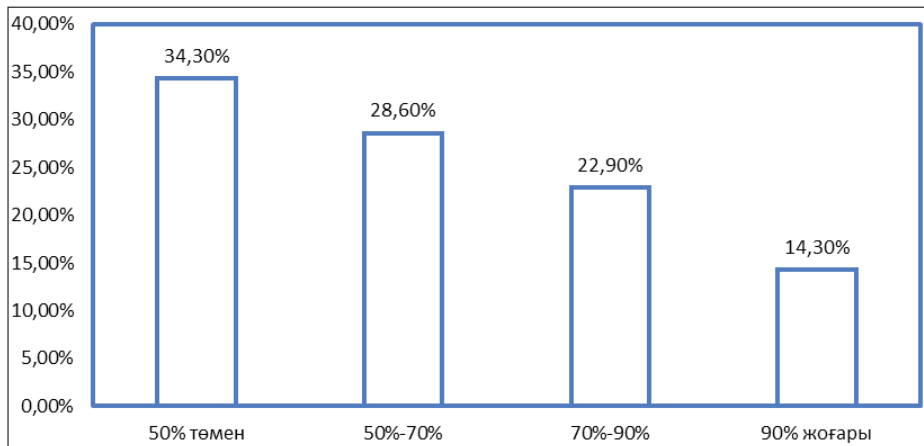

2 сурет – Дайын өнім қорының өзгерісін сараптамалық бағалау

Ескертпе – Сараптамалық сауалнаманың негізінде авторлармен құрастырылған.

Сарапшылардың басым бөлігі (83%) қорлар «қалыпты» деңгейде екендігін айтады, 2 сарапшы (5,7%) қорларды «стандартты деңгейден жоғары» деп бағалады және 4 сарапшы (11,4%) – «нормадан төмен» деңгейде деп бағалады. Жауаптардың бұлайша бөлінуін салыстырмалы түрде қолайлы деп сипаттауға болады.

Сауалнамаға қатысқандардың шамамен 37,1%-ы өз кәсіпорындарында өндірістік қуаттарды пайдалану деңгейі 70%-дан жоғары екендігін атап көрсетті. Сонымен қатар, сарапшылардың пікірі бойынша, 2020 жылдың 1 қарашасындағы жағдай бойынша бұл көрсеткіштің өсуі байқалады. Өндірістік қуатты пайдалану деңгейі бойынша сараптамалық бағалаудың бөлінуі 3-суретте көрсетілген.

3 сурет – Өндірістік қуаттың жүктелу деңгейі бойынша сараптамалық бағалаудың бөлінуі

Ескертпе – Сараптамалық сауалнаманың негізінде авторлармен құрастырылған.

Сараптамалық сауалнаманың нәтижелері көрсетіп отырғандай, сату рентабелділігі төмен (5%-дан төмен) өнеркәсіптік кәсіпорындардың үлесі төмендеуде, 2020 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша 20,7% құрайды. Сонымен қатар, жоғары рентабелді кәсіпорындардың үлесі артты және сауалнамаға қатысушылардың жалпы санының 39,6% құрайды. Сондай-ақ негізгі капиталды қалыптастыру және айналым қорларын толықтыру үшін банктік қаржыландыруды қолданатын кәсіпорындардың үлесі өсті (сәйкесінше респонденттердің 5,9% және 15,3%).

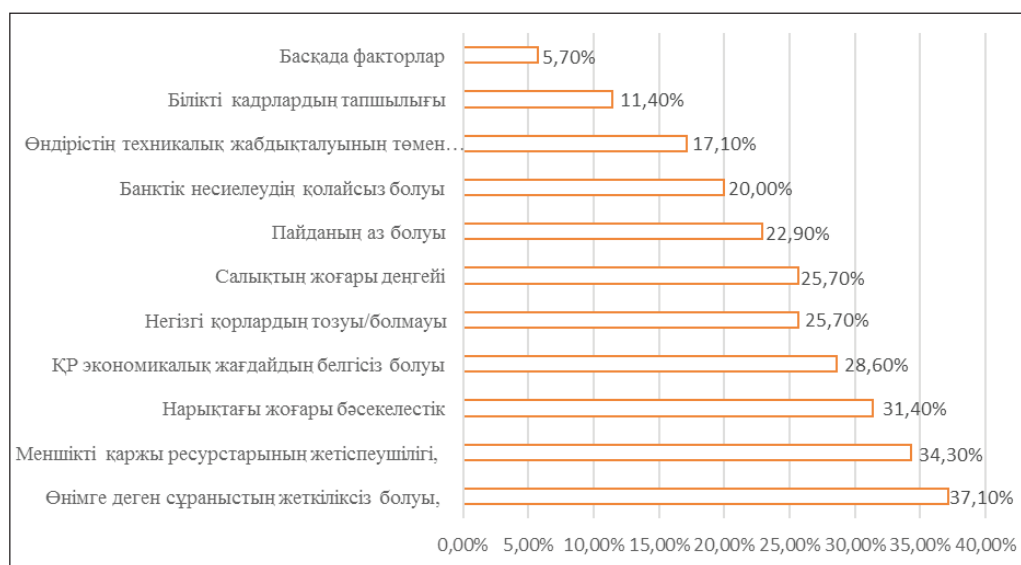
Сарапшылардың 81%-ы өз кәсіпорындарының экономикалық жағдайын «жақсы» және «қанағаттанарлық» деп бағалайды. Сонымен қатар, сарапшылардың 7%-ы ғана өз кәсіпорнының тұрақты дамуына қауіптің болмайтындығын атап өтті. Сарапшылардың жартысынан көбі олардың кәсіпорындарының экономикалық қауіпсіздігіне елеулі қауіп бар деп есептейді.

Өнеркәсіптік кәсіпорындардың экономикалық қауіпсіздігіне теріс ықпал ететін факторлар арасында басымдылықты көрсететін жағдайлар болып табылатындар: өндірілетін өнімге деген сұраныстың жеткіліксіз болуы, меншікті қаржы ресурстарының жетіспеушілігі, нарықтағы жоғары бәсекелестік. Өнеркәсіптік кәсіпорындардың экономикалық қауіпсіздігіне теріс әсер ететін факторларды сараптамалық бағалау нәтижелері 4-суретте келтірілген.

Сарапшылардың пікірі бойынша, кәсіпорындардың дамуын тұрақсыздандыратын факторлардың бірі – өндірілген өнімге деген сұраныстың төмен болуы.

Қаржы қорларының тапшылық мәселесін сарапшылардың 28,6%-ы кәсіпкерлікті дамыту жолындағы елеулі кедергі деп есептейді. Көптеген сарапшылар қаржылық мәселелер өндірілген тауарларға деген сұраныстың әлсіздігінен туындап отырғандығын айтады, бұл өз кезегінде Қазақстан халқының тұтынушылық белсенділігінің төмендеуімен анықталады.

Негізгі өндірістік қорлардың тозуының жоғары деңгейі және моральді ескіру мәселесі Қазақстанның өнеркәсіптік кәсіпорындары үшін өзекті болып қала береді. Бұл факторды сарапшылардың 25,7%-ы атап өтті.

4 сурет – Қазақстанның өнеркәсіптік кәсіпорындарының экономикалық қауіпсіздігіне теріс ықпал ететін факторларды сараптамалық бағалау нәтижелері

Ескертпе – Сараптамалық сауалнаманың негізінде авторлармен құрастырылған.

Талқылау

Кез келген кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі экономикалық қауіпсіздіктің міндетті екендігін қарастырады. Бұл мәселеде қолдауды мемлекет көрсетеді. Жүргізілген зерттеулер барысында сарапшылар өнеркәсіптік кәсіпорынның экономикалық қауіпсіздігін нығайту мақсатында мемлекеттік қолдау іс-шараларының кешенін бөліп көрсетті:

♦ шағын және орта өнеркәсіптік кәсіпорындар үшін қаржыландыру мүмкіндіктерін жақсарту.

Өнеркәсіптік кәсіпорындардың өз бизнесін жақсарту үшін мүмкіндіктері аз.

ШОБ жоғары болжамды тәуекеліне және осы тәуекелді жабу үшін кепілінің болмауына байланысты банктер несиелерін беруге құлықсыз болып келеді.

Микроқаржы және несиелік одақтар ШОК-ті қаржыландырудың неғұрлым танымал көздерінің бірі болып табылады, бұл ретте облигациялық және үлестік қаржыландыру сияқты банктік емес қаржы құралдарының нарығы жеткілікті дамымаған.

Қазіргі уақытта ҚР Үкіметі шағын және орта кәсіпорындардың пайыздық мөлшерлемелерді субсидиялау, тікелей несиелеу, сондай-ақ салық жеңілдіктері арқылы қаржыландыруға қол жеткізуін қолдайды. Дегенмен, сарапшылардың пікірінше, бұл шаралар қаржыландыруға қол жетімділікті жақсарту мақсатында экономиканың шектеулі секторларына бағытталған:

1. Кешенді несиелік есептілікті енгізу және ашық банк қызметі. Кешенді несиелік есеп беру әрекет ететін ашық қол жетімділіктегі теріс несиелік ақпаратты беру стандартымен салыстырғанда несиелік берушілерге әлеуетті қарыз алушылардың несиелік тарихы туралы көбірек ақпарат береді. Бұл тәуекелдерді дәлірек бағалау арқылы несиелік қабілеттілігін бағалау үдерісінің құнын төмендетеді. Екінші жағынан, несиелік берушілердің қосымша кепілдік пен жеке кепілдіктерді табу қажеттілігін азайтады.

2. Ірі технологиялық компаниялар банктермен бәсекелестікте мерзімді несиелер және сауданы қаржыландыру сияқты қаржылық қызметтерді ұсыну үшін өз клиенттері туралы деректерді пайдалана алады. Ірі компаниялар жақсы сату тарихы бар компанияларды анықтау үшін алгоритмдерді қолданады және оларға өздерінің меншікті теңгерімін қаржыландыруды ұсынады.

3. Нарықтық несиелеуді және краудфандингтік платформаларды қоса алғанда, балама қаржы платформаларының мақсаты дәстүрлі делдалдық қаржыландырумен байланысты шығындар мен кідірістерді болдырмай, фандрайзерлерді қаржыландыру көздеріне тікелей қосу үшін жаңа технологияларды пайдалану болып табылады.

Нарықтық несие платформалары жеке тұлғаларды немесе несие берушілер тобын қарыз алушылармен салыстыру арқылы қарыздық қаржыландыруды қамтамасыз етеді. Бұл платформалар, әдетте, дәстүрлі несие берушілерге қарағанда арзан несие өнімдерін және икемді шарттарды ұсына отырып, жеке қарыз алушылар мен төмен несиелік тәуекелі бар шағын бизнес қарыз алушыларына бағытталған.

Мемлекеттік сатып алу саясаты ішкі өндіріс пен тұтынуды ынталандырудың заңды құралы болып табылады.

ҚР Үкіметі ШОК-тың Мемлекеттік сатып алуға қолжетімділігін жеңілдету бойынша арнайы шараларды қолдану мүмкіндігін қарастыруы қажет, атап айтқанда:

1. Әкімшілік ауыртпалықты төмендету – сатып алу рәсімдеріне қатысу үшін қажетті құжаттық дәлелдемелер көлемін қысқарту директиваның негізгі өзгерістерінің бірі болып табылады, ол әсіресе ШОК үшін тиімді болып келеді.

2. Еуропалық бірыңғай сатып алу құжатын (ESPD) пайдалану. ESPD – бұл өзін-өзі жариялаудың стандартты түрі, оны экономикалық оператор толтырады және тапсырыс беруші ұйымға ұсынады. Тапсырыс беруші ұйым ESPD-ді мемлекеттік органдар немесе үшінші тараптар берген сертификаттарды алмастыратын дәлел ретінде қабылдайды. Қазіргі уақытта ЕО ESPD жұмысын электронды түрде аяқтауға көмектесетін тапсырыс беруші органдар, экономикалық операторлар және басқа тараптар үшін тегін веб-сервис әзірледі.

Қорытынды

Ағымдағы макроэкономикалық жағдайдың белгісіздігін және оның Қазақстандағы өнеркәсіптік кәсіпорындардың қызметіне әсерін сараптамалық бағалау елдің әлеуметтік-экономикалық жағдайын жеткілікті деңгейде адекватты екендігін көрсетеді. Бұл фактордың өнеркәсіптік кәсіпорынның экономикалық қауіпсіздігіне әсерін сарапшылардың 28,6%-ы атап көрсетті. Олардың көпшілігі ұзақ инвестициялары мен өндірістік циклдары бар кәсіпорындардың менеджерлері болып табылады.

Қазақстандық кәсіпорындардың қаржылық жағдайын тұрақтандыру және жұмысының тиімділігін арттыру үшін жағдайларды жақсарту қажет болып табылады. Сарапшылардың пікірі бойынша, қазақстандық кәсіпорындардың экономикалық тұрақтылығын арттырудың бірінші кезектегі міндеттер шағын және орта өнеркәсіптік кәсіпорындарды қаржыландырудың баламалы көздерін дамыту бойынша шаралар, сондай-ақ бұл кәсіпорындардың мемлекеттік тапсырыстарға қол жетімділігін кеңейту болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Kubayev K.E., Baisholanova K.S., Seitova G.T., Tarasova A., Mishchenko O.A. Financial-Lending Stimulation of the Development of the Agro-Industrial Complex in Kazakhstan and in the Russian Federation. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. – 2018. – 9(6). URL: <https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/3969> (дата обращения: 05.01.2021).

2 OECD Reviews of Risk Management Policies. Future Global Shocks. <https://www.oecd.org/governance/48256382.pdf> (дата обращения: 25.01.2021).

3 Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации. Учебник. — 2-е изд., испр. и доп. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 544 с.

4 Ивахник Д.Е. Повышение конкурентоспособности промышленного предприятия на основе гибкой ассортиментной политики: дис. канд. экон. наук. – Благовещенск, 2011. – 215 с.

5 Калашникова Л.М. Конкурентоспособность предприятия и их продукции / Л.М. Калашникова // *Машиностроитель*. – 2013. – № 11. – С. 15–18.

6 Джумаева Я. М-Х. Повышение конкурентоспособности предприятия. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/povyshenie-konkurentosposobnosti-predpriyatiya-1/viewer> (дата обращения: 25.02.2021).

7 7 случаев заражения коронавирусом зарегистрировано в Алматы. URL: http://vteme.kz/news/7_sluchaev_zarazhenija_koronavirusom_zaregistrirovano_v_almaty/2020-03-16-668 (дата обращения: 29.01.2021).

8 Коронавирус в Казахстане, последние новости на 17 апреля 2020: за сутки в стране 78 новых случаев заболевания. URL: <https://www.kp.ru/daily/27119/4200231/> (дата обращения: 29.01.2021).

ӘДЕБИЕТТЕР ТИЗИМІ

- 1 Kubayev K.E., Baisholanova K.S., Seitova G.T., Tarasova A., Mishchenko O.A. (2018). Financial-Lending Stimulation of the Development of the Agro-Industrial Complex in Kazakhstan and in the Russian Federation. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 9(6). URL: <https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/3969> (data obrashheniya: 05.01.2021).
- 2 OECD Reviews of Risk Management Policies. Future Global Shocks. URL: <https://www.oecd.org/governance/48256382.pdf> (data obrashheniya: 25.01.2021).
- 3 Fathutdinov R.A. (2005) *Upravlenie konkurentosposobnost'ju organizatsii*. Uchebnik. – 2-e izd., ispr. i dop. M.: Izd-vo Jeksmo, 544 p.
- 4 Ivahnik D.E. (2011) *Povyshenie konkurentosposobnosti promyshlennogo predpriyatija na osnove gibkoj assortimentnoj politiki*: dis. kand. jekon. nauk. Blagoveshensk, 215 p.
- 5 Kalashnikova L.M. (2013) *Konkurentosposobnost' predpriyatija i ih produktsii* / L.M. Kalashnikova // *Mashinostroitel'*. No. 11, pp. 15–18.
- 6 Dzhumaeva Ja. M-H. *Povyshenie konkurentosposobnosti predpriyatija*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/povyshenie-konkurentosposobnosti-predpriyatija-1/viewer> (data obrashheniya: 25.02.2021).
- 7 7 sluchaev zarazhenija koronavirusom zaregistrirvano v Almaty. URL: http://vteme.kz/news/7_sluchaev_zarazhenija_koronavirusom_zaregistrirvano_v_almaty/2020-03-16-668 (data obrashheniya: 29.01.2021).
- 8 *Koronavirus v Kazahstane, poslednie novosti na 17 aprelja 2020: za sutki v strane 78 novyh sluchaev zabolevanija*: URL: <https://www.kp.ru/daily/27119/4200231/> (data obrashheniya: 29.01.2021).

Г.Ш. КАЛИАКПАРОВА,^{1*}

PhD.

*e-mail: GK_2003@rambler.ru

Е.Е. ГРИДНЕВА,¹

к.э.н., доцент.

e-mail: elengred@mail.ru

Н.М. КАЛМАНОВА,¹

магистр экономики и бизнеса.

e-mail: nabi241174@mail.ru

¹Академия «Кайнар», Казахстан, г. Алматы

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Аннотация

Цель статьи – выявление дестабилизирующих факторов конкурентоспособности предприятий и разработки рекомендаций, направленных на повышение эффективности развития казахстанских предприятий в условиях кризиса. В работе использовались методы наблюдения и сравнения, методы конкретизации, аналогий. В основу статьи легли материалы экспертного опроса, проведенного авторами. Результаты проведенного исследования показали, что в промышленном производстве Республики Казахстан сложилась относительно неблагоприятная экономическая конъюнктура. Пандемия COVID–19, внесшая большие перемены в планы людей и предприятий, создала такое явление как мировой кризис. Анализ ситуации показал, что существующая модель экономики уже должна уйти в прошлое, хотя население всего мира еще не успело перестроиться и находится в шоке. Тем не менее постепенно люди и предприятия начинают переосмысливать сложившуюся ситуацию и искать выходы из нее. По результатам экспертного опроса на многих промышленных предприятиях отмечается снижение уровня деловой активности, показателей ликвидности, рентабельности и прибыльности в условиях пандемии. Доминирующее положение среди дестабилизирующих факторов, ограничивающих деятельность промышленных предприятий, занимают факторы недостаточного спроса на выпускаемую продукцию, дефицит собственных финансовых средств, ужесточение рыночной конкуренции, а также неопределенность макроэкономической ситуации. Несмотря на то что данное исследование охватывает в основном круг вопросов, связанных с Республикой Казахстан, полученные выводы представляют определенный интерес при разработке экономической стратегии на предприятиях других стран с развивающейся экономикой.

Ключевые слова: COVID–19, пандемия, кризис, экономические проблемы, конкурентоспособность, промышленные предприятия, экономика.

G.SH. KALIAKPAROVA,^{1*}

PhD.

*e-mail: GK_2003@rambler.ru

Y.E. GRIDNEVA,¹

c.e.s., associate professor.

e-mail: elengred@mail.ru

N.M. KALMANOVA,¹

Master of Economics and Business.

e-mail: nabi241174@mail.ru

“Kainar” Academy, Kazakhstan, Almaty

COMPETITIVENESS OF PLANT FACILITIES OF REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AMIDST PANDEMIC

Abstract

The aim of the work is to identify the destabilizing factors of the competitiveness of enterprises and to develop recommendations aimed to increase the development efficiency of Kazakhstani enterprises in a crisis. In the work methods of observation and comparison, methods of concretization, analogies were used. The article is based on the materials of an expert survey conducted with the direct participation of the authors of the article and it was a great help in writing the article. The results of the study showed that in the industrial production of the Republic of Kazakhstan a relatively unfavorable economic situation has developed. The COVID–19 pandemic, which made big changes in the plans of all people and businesses, initially put everyone into a stupor, creating such a phenomenon as a global crisis. The analysis of the situation showed that the existing economic model should become a thing of the past, although the population of the whole world has not yet had time to restructure and still is in shock. Nevertheless, people and enterprises are gradually beginning to rethink the current situation and looking for ways out of the current situation. According to the results of the expert survey, at many industrial enterprises there is a decrease in the level of business activity, liquidity indicators, profit margin and profitability in a pandemic. The proceeds from the sale of goods, works of services have decreased the working hours of many industries, shops, beauty salons, etc. were stopped or reduced. Supplies and transportation have decreased. The dominant position among the destabilizing factors limiting the activities of industrial enterprises is occupied by factors of insufficient demand for manufactured products, a shortage of owner’s financial resources, tougher market competition, and the uncertainty of the macroeconomic situation. Despite the fact that this study mainly covers a range of issues related to the Republic of Kazakhstan, the findings born the certain interest when developing an economic strategy at enterprises of other countries with developing economics.

Key words: COVID–19, pandemic, crisis, economic problems, competitiveness, industrial enterprises, economy